

תוכן העניינים

צום י"ז בתמוז.....ב

חייבים ופטורים בתענית + זמן חיוב תענית + טעה ואכל בתענית + הזכרת ענגו בתפילה + קריאת ויחל + תפילת מנחה

ימי בין המצרים.....ט

תקופת בין המצרים + נישואין + שמיעת ניגון בכלי שיר + תספורת + כלים חדשים וברכת שהחיינו

תשעת הימים.....טז

משא ומתן של שמחה + בנין של שמחה + נטיעה של שמחה + במקום הפסד לא אסרו חכמים + מניעת אכילת בשר ושתית יין

שבוע שחל בו תשעה באב.....כא

כיבוס + רחיצה + תלת דפורענותא

צום תשעה באב.....כג

ערב תשעה באב + סעודה מפסקת + תשעה באב + אכילה ושתיה + רחיצה + סיכה + נעילת הסנדל + לימוד תורה + ישיבה על הארץ + שאלת שלום + היסח הדעת מן האבלות

שבועה עשר בתמוז

חייבים ופטורים בתענית

א. 'שבועה עשר בתמוז, חמשה דברים אירעו בו, נשתברו הלוחות, ובטל התמיד מבית ראשון והובקעה ירושלם בחורבן שני, ושרף אפוסטמוס הרשע את התורה, והעמיד צלם בהיכל'. רמב"ם פרק ה' מהלכות תעניות הלכה ב', ומקורו מהמשנה מסכת תענית פרק ד' הלכה ו'.

ב. הכל חייבים להתענות בארבעה צומות אלו בין גברים בין נשים, ואסור לפרוץ גדר. שלחן ערוך סימן תק"ג.

ג. במקום שמקילים בתענית, מצוה לפרסם שהוא מתענה כדי שילמדו ממנו. משנה ברורה סימן תקס"ה סק"ד.

ד. מעוברת משלשה חדשים ואילך פטורה מן התענית, ואם יש לה צער מחמת התענית, יכולה להקל מארבעים יום ואילך מתחילת העיבור. וכמו כן מניקה פטורה מן התענית, והיינו שמניקה בפועל את בנה, או שרוב אכילתו ממנה. וכן חולה שאין בו סכנה פטור, היינו כל חולה שנפל למשכב מחמת חוליו, או שיש לו תשישות גדולה מחמת חולי הגוף.

ה. ילדים מתחת גיל מצוות אינם מתענים, ואין להחמיר להם כלל, ועל כל פנים לא יאכלו למעדרים.

ו. חתן תוך שבועת ימי משתה שלו, אף על פי שימים אלו נחשבים עבורו כרגל, מכל מקום חייב להתענות עם כלל הציבור. וכן בעלי הברית חייבים בתענית, ויעשו את הסעודה כמוצאי התענית. שמחת בר מצוה שחלה ביום בתענית, ראוי להקדימה קודם התענית משום ימי בין המצרים.

ז. אונן חייב בתענית. [הקובר את מתו בתענית, אם הוא מכלל הפטורים מלהתענות הנזכרים למעלה, צריכים אחרים להברותו כרגל, אף שהם עצמם אסורים באכילה].

ח. אדם בריא שחייב לעבוד בחוץ בשמש הלוחטת, כגון חייל או איש בטחון, ועלול להתייבש מהחום, חייב לשנות, כדי שלא יגיע לסכנה של התייבשות. וכמובן שצריך לעשות השתדלות מיוחדת לרחות פעילות זו, או להחליפה עם אדם אחר שאינו מתענה, ויקיים מצות חכמים להתענות, ולא יפרוש מן הצבור.

ט. נהגו להכריז כשבת שקודם התענית לפני תפילת מוסף, 'אחינו בית ישראל צום שבעה עשר בתמוז יהיה ביום פלוני וכו'.

זמן חיוב תענית

א. זמן חיוב התענית, מעלות השחר ועד צאת הכוכבים.

ב. אם ישן על מיטתו וקם בעוד לילה קודם עלות השחר, חלה עליו התענית ונאסר באכילה, למרות שבפועל עדיין לא האיר היום. אולם אם עשה תנאי קודם לכתו לישון שאינו מקבל את התענית כלל עד שיאור היום כפי הדין, הרי הוא מותר באכילה בקומו בלילה אע"פ שישן קודם לכן על מיטתו. ואף אם לא אמר בפיו ממש אלא חשב בליבו על כך, שיאכל כשיקום, נחשב תנאי.

ג. כדאי שיעשו תנאי זה בפרט אנשים חלשים וכן נשים שחלושות בטבען, ולקום בעוד לילה לאכול ולשתות, בייחוד בתענית זו שהיא תענית ארוכה בימי הקיץ החמים, בפרט אם תחול לאחר השבת, שהקושי להתענות בה הוא ידוע כמו שהוא באנשי משמר (תענית כ"ז). ועל ידי כך יוכלו להתחזק היטב ולהתענות ביתר קלות.

ד. לגבי שתיה, כתב מהרד"ם ב'שתילי זיתים' סימן תקס"ג שמנהגינו כדעת הרמ"א שם, שאין צריך לעשות תנאי, מטעם שמסתמא דעתו של אדם לשתות אחר השינה והוא כאלו התנה. ומקור הוראה זו הינו בדברי הראב"ה (חלק ג' סימן תתנ"ט). ולכן אם קם בעוד לילה יכול לשתות מבלי תנאי. ולעניות דעתי יש להעיר בדבר שאין כאן היתר כללי, שהם דיברו במי שקם בעוד לילה ואינו חוזר לישון אלא מתחיל את סדר יומו מאז וכפי שהיה סדר היום בתימן, שאז מן הסתם שותה לאחר קומו משנתו, אולם מי שמתכוון לחזור לישון לאחר מכן עליו לא דיברו, שהרי בו אין את ה'מסתמא' ששותה אחר שקם, שהרבה נעורים משנתם וחוזרים לישון בלי לשתות בינתיים. ועכ"פ כיוון שהדבר תלוי בדעתו של האדם, הרי כל אחד לפי הרגלו. [ויתבאר בס"ד בשו"ת אבא שמעון חלק א' סימן רי"ד].

ה. לגבי חומרת הזוהר הקדוש שלא לאכול ולשתות בקומם מן השינה קודם עלות השחר, לא נהגו בתימן כלל בכל ימות השנה, כידוע.

ו. תענית זו הינה כבשאר תעניות ציבור מלבד תשעה באב, המותרת ברחיצת כל הגוף, ואפילו במים חמים.

ז. שטיפת הפה אסורה מחשש שמא יבלע מן המים, והמצטער ביותר, יעשה זו עם משחת שיניים בכפיפת הראש כלפי מטה, וכן יעשה לאחר מכן בשטיפת פיו מן המשחה, ואף

אם יארע שיכלע מן המים אין חשש כלל, היות שמים אלו נפסלו משתיה, אולם הצורך להקפיד במשנה זהירות לכתחילה שלא לבלוע.

ח. טעימת התבשיל מותרת, ושיעורה עד רביעית, ויזהר מאוד שלא יבלע מן התבשיל, אלא יטעם ויפלוט מיד.

ט. אדם בריא שמתענה בתענית ציבור אך עליו לבלוע גלולות נגד מיחושי ראש או כאב גרון וכיוצא בזה, יבלע את הגלולות כאמצעות גרגור רוק ואסיפתו בפה. ואם הגלולות הן לצורך רפואת חולי פנימי וכיוצא בזה ואינו יכול לבלעם בדרך הנזכרת, יש להקל לבלוע על ידי שתיית מעט מים.

י. חולה הצריך לאכול מעט כדי לבלוע גלולות יאכל כפי הצורך וימשיך להתענות.

טעה ואכל בתענית

א. אם שכח ואכל ביום התענית ונזכר לאחר מכן אינו רשאי להמשיך ולאכול, שעל כל אכילה ואכילה עובר איסור אכילה בתענית, אלא צריך להשלים את התענית, ואפילו אם אכל הרבה אינו רשאי להמשיך באכילתו. ומן הדין אינו חייב להתענות ביום אחר אלא אם כן עושה זאת לכפר על שגגתו אשר שגג.

ב. מי ששכח ובירך ביום התענית על דבר מאכל או משקה, ובטרם יטעם ממנו נזכר שהוא בתענית, יטעם כל שהוא מן המאכל או המשקה כדי שלא תהא ברכתו לבטלה, שאיסור ברכה לבטלה חמור יותר מאיסור אכילה ביום תענית, ומכל מקום יזהר שלא יטעם אלא משהו מן המאכל, כדי שיעור הנאה ודי.

הזכרת 'ענגו' בתפילה

א. מדין התלמוד מתחילין להזכיר 'ענגו' כבר בתפילת ערבית שקודם התענית, בתפילת שמונה עשרה בכרכת 'שומע התפילה', אע"פ שבפועל עדיין מותרים באכילה, וכן היא דעת רוב ככל הראשונים למעשה, וכן הורה רבינו הרמב"ם בתשובה (סימן ש"ג), וכן פסק מרן בשלחן ערוך (סימן תקס"ה סעיף ג') דוק לשונו, וכן מנהיגו פשוט. וכתב מהר"י"ץ בסידור, 'ומקומנו כאן מנהג פשוט לאמרו בכל התפילות, ערבית וכו', ואם איזה המונים אינם יודעים מזה, מחסרון ידיעה הוא, ובכל התכאלי"ל מפורש המנהג כן, על פי הרמב"ם והגמרא'. (עין חיים דף קצ"ט.).

ב. שליח ציבור אומר 'ענגו' בשחרית ומנחה ברכה בפני עצמה, בין ברכת 'גואל ישראל' לברכת 'רפאנו'.

ג. אם טעה שליח הציבור ושכח לומר 'ענגו', אם נזכר באמצע ברכת רפאנו, כל עוד שלא חתם את הברכה 'ברוך אתה ה' וכו', חוזר ואומר 'ענגו' ברכה בפני עצמה, וחוזר שנית לכרך את ברכת 'רפאנו'. אולם אם לא נזכר עד שחתם 'ברוך אתה ה' וכו', אינו חוזר לומר 'ענגו', אלא כוללה בברכת 'שומע תפלה' כיחיד, וחותם בה 'בא"י העונה בעת צרה ושומע תפילה'. ואם שכח גם שם להזכיר ענגו, אינו חוזר, ואומרה ברכה בפני עצמה, אחר ברכת שים שלום, לאחר שחתם 'המברך את עמו ישראל בשלום', קודם 'יהיו לרצון', ואף שיש חולקים בהוראה זו, כן הוא העיקר לדידן. (שת"ז סימן קי"ט סק"ד, עץ חיים דף קצ"ח:).

ד. אין שליח ציבור אומר ענגו ברכה בפני עצמה אא"כ יש בבית הכנסת ששה מתענים לכל הפחות. ודווקא אם המיעוט שאינו מתענה הוא מחמת פטור מן התענית, אולם אם הם מקלים בתענית ומזלזלים ועל כן אינם מתענים, אין שליח ציבור מברך ברכת 'ענגו', אלא מזכירין ב'שומע תפילה' כיחידים, אלא אם כן יש עשרה מתענים בפועל. ואפילו שעדיין אותו מיעוט לא אכלו, כגון בשחרית בבוקר, רק שמתכוונים לאכול, כבר אינם מצטרפים.

ה. מי שאינו מתענה אפילו שפטור מן התענית, מן הדין אינו עולה כ'שליח ציבור', ואפילו שעדיין לא טעם כלום רק שמתכוון לטעום בהמשך היום, וכן לא יעלה לספר תורה. ואם כבר עמד להתפלל, יזכיר 'ענגו' רק בשומע תפילה כיחיד. ואם אין מי שיודע להתפלל אלא רק הוא, יעמוד הוא ויזכה את הציבור בקדושה וברכו. (שת"ז סימן תקס"ו סק"ח).

ו. אם שכח וטעם פחות מכזית אומר 'ענגו' אולם אם אכל יותר מכך, אף על פי שצריך להשלים את התענית כדבר האמור, הרי הוא נחשב כמי שאינו מתענה ולא יעלה לספר תורה, ולא יהיה שליח ציבור.

קריאת 'ויחל'

א. מוציאין ספר תורה בתפילות שחרית ומנחה, וקורין בו שלשה בפרשת כי תשא מ'ויחל משה'.

ב. רק אם יש לכל הפחות ששה מתענים מוציאים ספר תורה לקריאת התורה.

ג. במה דברים אמורים בימים שאין בהם קריאת ספר תורה, כימי ראשון ושלישי וכן יום חמישי בתפילת מנחה אולם ביום חמישי בתפילת שחרית שבלאו הכי מוציאים ספר תורה לקריאת היום, אפילו אין ששה מתענים מוציאים ספר תורה.

ד. מי שאינו מתענה אינו עולה לספר תורה, ואם הוא כהן יחיד, יצא מבית הכנסת [וישמע את הקריאה מעזרת נשים וכדומה], ויקראו לישראל המתענה תחתיו. ואם אינו רוצה לצאת אין לחוש לו, רק יודיע לממונה שאינו מתענה כדי שלא יזמינו. ואם קרה והזמינו בטעות לא יעלה, אולם אם אירע בטעות שכבר עלה ובירך לא ירד. וכן הדין ב'לוי'.

ה. מי שאינו מתענה אף שאינו עולה לספר תורה, צריך לשמוע קריאת ספר תורה.

ו. אין צורך לשאול את העולה לתורה אם מתענה, שחזקה שמתענה, אלא אם כן הורעה חזקתו כגון שמדובר באיש ישיש בא בימים, או אדם שידוע שחלוש הוא בטבעו וכדומה.

ז. אם אירע וקראו את מי שאינו מתענה לעלות לספר תורה, והוא איש תלמיד חכם, ומחמת איזה אונס אירע שלא התענה בתענית זו וצר לו לומר להם שלא התענה, אזי כדי שלא יהיה חילול ה' בדבר, נראה שיוכל לסמוך בשעת הדחק על המקילין, ויעלה. (משנ"ב סימן תקס"ו סק"א).

ח. אין אומרים קדיש לאחר הקריאה אלא מכניסין את ספר התורה, וקודם שעומדים לתפילת שמונה עשרה אומר שליח ציבור קדיש.

ט. אין מפטירין כלל בתעניות, רק בתשעה באב.

תפילת מנחה

א. מנהגינו הקדמון ידוע להניח תפילין בתפילת מנחה של תענית, וכן היה מנהג זה פשוט בהרבה מקהילות ישראל, ויש להמשיך ולהחזיקו בכל עז, [יעויין שו"ת אורן של חכמים חלק ב' סימן מ"ח]. ומנהגינו ידוע להמשיך את הנחתן גם בתפילת ערבית, ולחלצן לאחר תום פרשה שניה של קרית שמע בפסוק 'כימי השמים על הארץ'. ויזהר שלא יכרכם בכתים בזמן קריאת פרשה שלישית, כדי שיוכל לכוון לצאת ידי חובת זכירת יציאת מצרים, וכן לא בברכת אמת ואמונה. ויש המקדימים לחלוץ לאחר תפילת מנחה. [שו"ת אורן של חכמים חלק ב' סימן מ"ט, יעויין באורך ותר"ץ].

ב. לכתחילה יקבעו את זמן תפילת מנחה של התענית רק סמוך לשקיעה, כדי שיוכלו הכהנים לישא את כפיהם, ויחשבו את הזמן כך, שנשיאת כפיים תהיה לכל הפחות תוך חצי שעה קודם שקיעת החמה. ואף שכך הוא הזמן לכתחילה, מכל מקום כשיש צורך יכול להקדים את נשיאת כפיים עד פלג המנחה, [והמקילים קודם לכן יש להם על מה לסמוך, רק שיהיה לאחר זמן מנחה קטנה].

- ג. כהן שאינו מתענה לא ישא כפיו, ואם אין אחר זולתו, יש המקילים שישא כפיו.
- ד. אם אין כהן, אומר שליח ציבור, 'אלוהינו ואלהי אבותינו וכו'.
- ה. לכתחילה יקדימו את נשיאת כפיים קודם שקיעת החמה, אולם מצד הדין אם נמשכה תפילת המנחה לאחר שקיעת החמה, יכולים לישא את כפיהם עד צאת הכוכבים אולם לא יותר.
- ו. נפילת פנים, יעשנה קודם שקיעת החמה, אולם לאחר מכן שב ואל תעשה עדיף היות שהדבר נתון במחלוקת, ונפילת פנים הינה רשות.
- ז. אף שתפילת מנחה יש לקבוע כפי הזמן האמור למעלה, מכל מקום קריאת ספר תורה מצד הדין יכול לעשותה לאחר חצות היום קודם זמן מנחה גדולה, ולכן בשעת הדין יכולים לקרוא בתורה מזמן זה ואילך. שו"ת מנחת יצחק ח"ו סימן נ"ג.
- ח. לאחר תפילת מנחה אומרים את המזמורים הידועים, 'מזמור לדוד ה' קראתיך', ו'משכיל לדוד בהיותו במערה', ולאחר מכן קורין מזמורים כגון 'תפילה לעני', 'תפילה לדוד שמעה ה', ושאר מזמורים שנהגים לאמרם בימי הסליחות קודם האשמורות, עד לזמן ערבית.
- ט. יש מקומות שמקדימים את תפילת ערבית לפני צאת הכוכבים מחמת קושי המתענים, וצריכים לזכור לקרוא קריית שמע לאחר התפילה בעתה ובזמנה.

ימי בין המצרים

'שבעה עשר בתמוז ותשעה באב גדר מזה וגדר מזה ואין דרך לנטות ימין ושמאל, לפיכך כל רודפיה השיגוה בין המצרים, כל משמע אפילו רודף כל דהו חלוש יוכל להם, כי בזמן אחד נאצו את קדוש ישראל חללו קדושת ישראל התלוי באחדות האומה, ובזמן שני נזורו אחור מן השכינה ואל מי יעסו לעזרה'. (כלי יקר תחילת ספר דברים).

ימי בין המצרים זוהר מאוד במיעוט שחוק, במיעוט תענוג, כי כל העולמות מצטערים בחורבן הבית והכל תלוי בתשובה. ובעונותינו הרבים כל דור שלא נבנה בימיו כאילו נחרב בימיו, ירושלמי יומא, ונוסף צער בדור האחרון, ואם יתבונן בזה יקרא סגור לבבו'. (מורה באצבע להחיד"א ז"ל סימן ח' אות רכ"ט).

'צריך להיות עין במר בוכה ולב נשבר ונדכה כאבל אם קודר יאנח בשברון מתנים על צער השמים, והכל לפי הידיעה ולפי רוב האהבה ולפי זכות הנשמה, והן אמת כי דלוגו מאד ואין אתנו יודע מה חסרנו ומה אבדנו ומה גרמנו בעונותינו הרבים ומהי גלות השכינה ועד היכן מגיע צערה'. (פלא יועץ ערך אבלות).

א. שבעה עשר בתמוז, אירעו בו חמישה דברים חמורים (רמב"ם פרק ח' מהלכות תעניות הלכה ב'), שבעטיים נקבעה בו תענית לדורות. בכלל מאורעות אלו, הבקעת חומת העיר בבית שני, ומיום זה ואילך החל החרבן בפועל, עד להצתת האש בהיכל ביום תשעה באב. על כן נקבע פרק זמן זה של שלשת שבועות אלו לדורות, לימי אבל ובכי. ונתכנה בשם 'ימי בין המצרים', על שם הפסוק באיכה (א', ג'), 'כָּל-יְדִיָּהּ הִשְׁיִגוּהָ בֵּין הַמָּצָרִים', ובתימן כינו ימים אלו דרך סתם 'מצרים'.

ב. בימי 'בין המצרים' נוהגים כל ישראל, מנהגי אבלות, חלקם מדין התלמוד ופוסקים, וחלקם מנהגים שקיבלו ישראל עליהם, הן מטעם אבלות הן מצד דלא 'מסמנא מילתא'.

ג. תקופה זו נחלקת לשלושה רבדים בהנהגות האבלות שבה, על פי דרגות חומרתן בסדר הולך ועולה. א. משבעה עשר בתמוז ועד ראש חודש אב, ההנהגות המונהגות בהם נעוצות בעיקר במנהגים שנהגו וקיבלו על עצמם כלל ישראל. ב. מראש חודש אב ועד שבוע שחל בו תשעה

כאב, ההנהגות הינן בעיקר מדין התלמוד והפוסקים, אולם עדיין ישנם הרכה מנהגים הנהוגים בהם. ג. שבוץ שחל בו תשעה באב, כמעט כולו הנהגות המושתתות על עיקר דין התלמוד.

ליל שבעה עשר בתמוז

א. תחילת ימי בין המצרים לפי דעת רוב רובם של הפוסקים הינו מ'ליל' י"ז בתמוז, על אף שמותרים באכילה ושתייה ולא נאסרו אלא רק מעלות השחר שלמחרת, מכל מקום אין זאת אלא רק להקל מטורח התענית אולם בפועל התענית כבר החלה מהערב, ועל כן מצד הדין כבר מזכירים 'ענגו' בתפילת ערבית, יעויין שלחן ערוך סימן תקס"ה סעיף ג', וכן נוהגים בפועל בני תימן, ואשר על כן כל הנהגות ימי בין המצרים כבר נוהגין כאמור מליל שבעה עשר בתמוז, ובמקום הצורך ושעת הדחק בענין נישואין, יש לשאול מורה הוראה מובהק כיצד לעשות.

נישואין

א. נהגו בקהילות תימן ואשכנז ואף חלק מקהילות הספרדים, שלא לשאת נשים בימים אלו, אפילו מי שלא קיים מצות פריה ורביה, אולם שידוכין והם המכונים כיום 'אירוסין' (סעודת 'תנאים'), מותר לקיימם אולם ללא סעודה וללא מוזיקה בכלי שיר, ועם כיבוד קל מותר.

ב. על אף שנהגו שלא לישא אשה בימים אלו, מכל מקום אם מדובר באנשים הרחוקים מדרך התורה והמצוות, יעשו 'שאלת חכם מובהק' בענין, ולא יהיו מחמירים בדבר שיסודו מנהג, ונמצאים מקילים באיסורים הנוגעים לגופי תורה, ולעתים הדבר מותר אף לאחר ראש חדש אב.

ג. הנרשא אשה קודם שבעה עשר בתמוז, פשוט שמותרים בני הקהילה לשמחו בשבע ברכות בכלי שיר, על אף שמצויים בבין המצרים.

ד. הרכה מבני ספרד נוהגים כדעת מרן השלחן ערוך שלא לשאת אשה רק מראש חדש אב ולא קודם לכן, ומי שהוא מבני הקהילות הנהוגים להימנע מלשאת אשה משבעה עשר בתמוז, מותרים בחתונה זו לשמח את החתן בריקודין ומחולות, ויש להמליץ על כך את אימרת חכמים, 'כל המשמח חתן וכלה כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים'. וכן מותר להיות בשבע ברכות של נישואין אלו הנעשים בכלי שיר.

שמיעת ניגון בכלי שיר

א. בתימן לא נהגו להימנע משמיעת שירים בכלי נגינה, כיוון שלא היתה מציאות כזו של שמיעת כלי שיר, לא רק בתקופה זו אלא בכל ימות השנה, זאת בקיום אבותינו נ"ע את גזירת

חכמים כתקנה וכפשטה, שמיום שחרב הבית, אסור לנגן או לשמוע כלי שיר. והפח הירוע המכונה תנפה בל"ע בו היו מנגנים, אינו נחשב כלי שיר כלל ולכן נהגו היתר לנגן בו, (וכצנעא לא נהגו לנגן בו כלל אלא רק ספקו כף אל כף בדרך שיר, יש אומרים שזאת מפני שהחשיכוהו ככלי שיר. ויש אומרים מאימת המלכות, ואכמ"ל. ואגב, בדורות הקודמים בכל תפוצות תימן לא נהגו לנגן בו, היות שמציאותו אצלינו, הינה מזמן הטורקים ששלטו בתימן בדורות שלפני פנינו, ופח זה היה פח של נפט...). כך שאם דנים כיום לבני קהילתנו בענין שמיעת שירים המלווים בכלי שיר, אין השאלה מתרכזת דווקא לימים אלו אלא לכל ימות השנה. ולמעשה, לכל הפחות בימים אלו נהיה נוהגים כמנהג כשאר עדות ישראל, שבעיקרו הוא מנהגי המקורי והוא קיום עיקר גזירת חכמים כפשטה, בפרט בימי החרבן שלא לשמוע כלי שיר בימים אלו, רק בשמיעת זמר הנעשה בפה בלבד. והמיקל יותר מכך בימים אלו נמצא, שאין לו על מי לסמוך ולהשען.

ב. מוזיקה 'דואקלית' - בענין שמיעת מוזיקה זו, שעניינה שירה בפה ללא כלי נגינה, הנה כיום נעשית שירה זו ברוב השירים המושמעים באומנות יתירה על ידי בעלי כשרון, ומידי שנה בשנה רק הולכת ומתפתחת ומשתכללת, להוות חיקוי מושלם ביותר לשירה רגילה על ידי כלי נגינה, עד שלא ניתן להבחין כלל ועיקר מהו החיקוי ומהו המקור, והותאמה במיוחד להיותה מושמעת בתקופות הימים בהם בית ישראל נוהג מנהגי אבילות, ימי הספירה ושלושת השבועות.

ג. ברור שאם הדבר כן, אין מקום להתיר לשמעה אף אם נעשית כולה באמצעות הפה, אם אכן מגיעים לאותה תכלית של שמחה הנמנעת בימים אלו, שלא דיברו לאסור בדברים המביאים אליה אלא בשמחה עצמה הנגרמת מכך, ומה לי אם על ידי כלי נגינה נמצא שמח בניגון ומה לי אם על ידי הפה.

ד. ואם הדיון היה במה שהתחיל עוד בראשית ימיה של אומנות ניגון זו, להיותה משמשת כתחליף, עוד היה מקום להבין את ההיתר שבדבר, שברור שניגון בדרך זו לא היה מביא לידי שמחה, שהיה מורגש חסרון כלי הנגינה בה, מה גם שהניגונים עצמם היו שקטים ועדינים, (שמעיקרא לא היה צד לאסון אף בכלי נגינה, היות שדברי המגן אברהם אמורים בריקודין ומחולות, וניגונים אלו שהם שקטים המכונים 'שירי נשמה', אינם מביאים לידי כך, וכשעת הדחק לענ"ד יש מקום לצרף זאת להיתר, מה גם שמעיקרא המגן אברהם מסביר דנפשיה, יעריין. וזאת אחר שיש לדון בכל ימות השנה בעיקר היתר ניגון בכלי שיר).

ה. אולם כיום מלבד שהחיקוי לכלי הנגינה הוא מושלם, עוד זאת שעושים אותה מספר אנשים, בשילוב מורכב ומקצועי באולפני הקלטות ומיכשור משוכלל, עד שלפנינו

נשמעת תזמורת מושלמת המנגנת כשאר ימות השנה, ולא נודע כלל ועיקר כידוע, כי עושים מלאכתם בפה.

ו. ועל כן כאמור הדבר אסור כדין שירה בכלי שיר, יעויין עוד בזה מה שכתבנו בשו"ת אורן שלחכמים חלק שני סימן נ"ה.

ז. סעודת מצוה שהגיע זמנה, כברית מילה, פדיון הבן, ויש המקילים אפילו בסעודת בר מצוה בזמנה, הכנסת ספר תורה, וסיום מסכת וכדו', לערוך אותם כרגיל, ואף בהשמעת קול כלי שיר. שיירי כנה"ג סימן תקנא הגב"י אות ל"ג. ואם לא ניתן לדחות וכדומה אפשר לסמוך על שיטה זו. ופשוט שמותר לתת מתנה לשמחות אלו.

ח. כל מה שהותר בשירה הן בכלי והן בפה אין זאת אלא שירת שבח והלל לשם יתברך ולא זולת זה.

תספורת

א. יש שנהגו להימנע מלהסתפר בימים אלו משבעה עשר בתמוז ואילך, אולם מנגד לכך, יש שהיו מסתפרים לכבוד שבת כבכל ערב שבת שבימות השנה. ועד כדי כך הגיע הדבר, ש'המון' העם (כלשון בעל ספר 'סערת תימן' עמוד ק) אינם יודעים כלל שיש איסור מדין התלמוד להסתפר בשבוע שחל בו תשעה באב, זאת היות שתמיד הסתפרו בימי ששי, ותשעה באב חל בימי השבוע לכל המאוחר ביום חמישי.

ב. כיום רוב ככל הציבור מלבד מעטים, מסתפרים בכל השנה פעם בחודש לכל הפחות, ובכללם אף אלו שידוע שאבותיהם היו מסתפרים בכל יום ששי. אשר על כן אינו ראוי הדבר כלל, שיהיו משנים את מידתם שבכל השנה, דוקא בתקופה זו שהרבה מתפרצות ישראל נוהגים להימנע מכך, ואף מבני קהילתם. בפרט שתקופה זו קצרה מאוד, וניתן להיערך אליה בהתאם מבעוד מועד. ועל כל פנים, מי שנמצא שערו מגודל, פשוט הדבר שיכול להסתפר סמוך לשבת לכבודה של השבת.

ג. מגלחי הזקן (בדרך היתר כמוכן), אם הינם מבני אלו שנהגו להימנע מלהסתפר בימים אלו, פשוט שצריכים להימנע גם בימים אלו מלהסתפר ולגלח, בין בראש בין בזקן, אולם אלו שאבותיהם היו מסתפרים כל ערב שבת, וכן אלו שאינן יודעים מה היה מנהג אבותיהם, יכולים להקל לגלח זקנם, על אף שהמלצנו למנוע תספורת הראש בימים אלו, זאת היות שגילוח הזקן למי שמורגל בכך קשה יותר בפרט בכואו בין הציבור הרגיל בו, והמחמיר גם בזאת 'קדוש יאמר לו'.

- ד. בשבוע שחל בו תשעה באב אסורים כולם מדין התלמוד בתספורת.
- ה. אין חילוק בין תספורת הראש לכל שער שבגוף, אולם השפם אם מעכב את האכילה מותר, (שלחן ערוך סימן תקנ"א סעיף י"ג, י"ד).
- ו. ילדים קטנים הינם בכלל האיסור (שם סעיף י"ב), מצד חינוך או עגמת נפש (משנה ברורה ס"ק פ"א). ובכללן קטן פחות משש שנים (שער הציון ס"ק צ"א). ואף על פי שמרן כתב זאת בהתאם לעיקר דין התלמוד, שהתספורת אסורה בו רק בשבוע שחל בו תשעה באב. מכל מקום ניתן ללמוד זאת אף לנוהגים משבעה עשר בתמוז, (יעוין משנה ברורה ס"ק פ"ב).
- ז. נשים אפילו שאינן נשואות יכולות להסתפר כרגיל.
- ח. בעלי ברית אסורים בשבוע שחל בו תשעה באב גם למי שאינו נמנע מתספורת משבעה עשר בתמוז.
- ט. מותר לסרוק את הראש ולגזוז צפרניים אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב.

כלים חדשים וברכת שהחיינו

- א. אין לקנות בגדים או כלים חדשים מראש חדש אב אולם קודם לכן מותרת הקניה. שו"ת אבא שמעון סימן רט"ז.
- ב. על אף שהותרה הקניה מכל מקום לבישת הבגדים עצמם המנהג לאסור כבר משבעה עשר בתמוז, משום מיעוט שמחה. שם.
- ג. בשבתות שבין ימי בין המצרים ועד ראש חדש אב, ניתן ללבוש בגד חדש. שם.
- ד. מותר לתת מתנה בימים אלו עד לראש חדש אב. אחרונים. אולם עיין משנ"ב סימן תקנ"ד סקמ"א, שמשמע אפילו עד תשעה באב.
- ה. טוב להיזהר מלכרך שהחיינו בין על פרי חדש בין על מלבוש חדש, אולם בשבתות שבינתיים הדבר מותר. ועכ"פ הורו האחרונים שטוב להחמיר בשבת שבתשעת הימים שלא יכרך שהחיינו.
- ו. המניעה הינה רק בברכת שהחיינו אולם ברכת 'הטוב והמטיב' אין בה ענין להחמיר כלל בימים אלו.
- ט. איסור קניית בגדים שייך גם בבגדים פשוטים כגון גרביים, מגבות, מצעים ושאר בגדי זיעה וכדומה. והאיסור לקנות גם לילדים קטנים, (על פי המבואר במשנה ברורה סקפ"א).

ח. מי שאין לו מה ללבוש פשוט שמותר לו לקנות לעצמו אף לאחר ראש חודש, וכן תינוק שנולד, שאין במה להלבישו.

י. במקום שיש מכירות סוף עונה במחירים מוזלים מאוד, מותרת הקניה וילבשם רק לאחר תשעה באב.

יא. מותר לקנות נעלי גומי או בד לתשעה באב, ומצד הדין מותר גם לחדשן, (כף החיים סימן תקנ"א סקצ"ו).

יב. במקומות שיש חשש שידחה הענין משום מניעת ברכת שהחיינו, מותר לו לברך כרגיל.

יג. מותר לכתחילה לברך ברכת שהחיינו, כשמקיים מצות פדיון הבן וכן ברית מילה, וזאת אפילו כשאינן חלים בזמנם.

יד. כשמברך שהחיינו על מצוות אלו, יכול לפטור אדם אחר שרוצה לאכול כעת פרי חודש, בברכת שהחיינו.

🕐 תשעה הימים 🕐

שנינו במשנה (תענית ד, ו), 'משנכנס אב ממעטין בשמחה'. ורמז לכך הנביא זכריה, 'האִבְכָּה בְּחֹדֶשׁ הַחֲמִשִּׁי הַנֶּזֶר בְּאֶשֶׁר עָשִׂיתִי זֶה בְּמֶה שָׁנִים'. (זכריה ז, ג). עיקר שאלתו, האם אף עתה כאשר בית המקדש (השני) בנוי, יש לי לבכות ולהתענות, ומניסוח שאלתו מדויקדק, שלא שאל על 'יום' תשעה באב שהוא המתבקש בזאת שהוא יום החרבן, אלא על כללות חדש אב, 'האִבְכָּה בְּחֹדֶשׁ הַחֲמִשִּׁי'. נשמע מכאן שכל החדש בכלל הכבי והאבל. ומכאן אפשר להביא סמך לנאמר במשנה הנזכרת, ש'משנכנס - חדש - אב ממעטין בשמחה'. [וכן אפשר הוא להידרש, מהאמור שם בגמרא (תענית כ"ט:), 'והשבת כל משושה חגה חדשה ושבתה' (הושע ב, י"ג)]. והנה מיעוט בשמחה האמור בחדש זה, מתבטא במספר מישורים. הרוחני, ההלכתי, המנהגי.

המישור הרוחני

א. אמרו חכמים 'משנכנס אב ממעטין בשמחה', תענית כ"ט עמוד ב', והיינו שממעט בשמחה ממה שרגיל בשאר ימים. שער הציון סימן תקנ"א סק"א בשם תוספות יבמות דף מ"ג עמוד א' דלא המגן אברהם בשם תוספות מגילה דף ה', שכתב היינו שאין שמחים בו כלל, וכיאר מהרד"מ בספר שתילי זיתים (סק"א), 'שאם לא כן היה לו לפרש שיעור המיעוט'. [ויעיין עריכת השלחן שם באורך]. ועכ"פ כאמור להלכה ממעטין מרגילותו בשאר ימים. ועל אף שזו הוראה כללית, מכל מקום נמנו בפוסקים מספר הוראות למעשה המושתתות על יסוד זה.

ב. ההשלכה הישירה לכך שיש למעט בשמחה, נאמר בגמרא שם, 'שישראל שיש לו דין עם גוי ישמט ממנו בחדש 'אב' ויקבענו בחדש 'אדר' שמזלו חזק. וכתבו הפוסקים שימעט כל חדש אב ולכל הפחות עד לאחר תשעה באב.

ג. כתב מהרש"א (חידושי אגדות, כ"ט: בענין זה, 'הגם שאמרו אין מזל לישראל, מכל מקום מגלגלין זכות ליום זכאי (חדש אדר) וחובה ליום חובה (חדש אב)'. וכיוון שכך, אמרו חכמים שבכל כיוצא בזה שיש בו ענין שמירת הגוף והנפש, יראה לדחותו לאחר חדש אב, ולכל הפחות לאחר תשעה באב. כגון אדם שיש לו ניתוח שיכול להידחות, ידחנו. וכן ציינו

חכמי הזמן, שיראה לא להיכנס בימים אלו לבית חדש, משום דלא מסמנא מילתא, וכן שלא לטוס ממדינה למדינה. ואם לא ניתן לרחות, שומר פתאים ה'. ויתן צדקה כפי כחו.

המישור ההלכתי

בכלל מיעוט שמחה שנאסר מראש חדש אב, מבחינה הלכתית יש למעט במשא ומתן של שמחה, בנין של שמחה, נטיעה של שמחה, ויתבאר בסמוך באלו אופנים נאסר.

משא ומתן של שמחה

א. יש למעט במשא ומתן, 'של שמחה' דוקא, ולא בסתם משא ומתן, שמותר, כיוון שהכל נחשב כדי פרנסתו. ולכן צרכי חופה או שאר תכשיטים וכן דברי נוי לבית וכדומה, יראה לרכשם לאחר תשעה באב או קודם לתשעת הימים.

ב. וכן הדין ב'חידוש' ריהוט, רכב חדש, או שאר כלים בימים אלו, וכן קניית דברי נוי שאין הצורך לרכישתם כעת מפאת חסרון כלים אלו, אלא הרצון הינו להתחדש דווקא, הדבר אסור. ולא רק אסור לרכשן אלא אף להזמין אצל הסוחר או בית חרושת והנגריה וכדומה (משנ"ב סקנ"א), והיינו כשמשלם עליהם שזהו גדר קנין, אולם להזמין קודם ראש חדש אב אף על פי שבעלי המלאכה יעסקו ביצורם והרכבתן בימים אלו, הדבר מותר. ולחילופין אף אם נגמרה הרכבתן קודם תשעה באב, אסור לקבלן לביתו עד אחר תשעה באב, ואם כבר הובל אל ביתו, יכוון שלא לזכות בו ולא ישתמש בו אלא רק לאחר תשעה באב. ובכל ענין ישאל למורה הוראה.

ג. אם קניית כלים חדשים אינה מפאת הרצון לחדש אלא ישנו צורך בהם, כגון שמכשיר חשמלי התקלקל וכדומה, אין זה משא ומתן של שמחה, ומותר לקנותו אפילו כשיש בו תוספת חידוש על הקודם. שו"ת אורן של חכמים חלק ב' סימן ל"ד.

ד. כל דבר שיש במניעת קנייתו משום דבר האבד, לא אסרו חכמים, ועל כן כיוון שבימים אלו יש מבצעי הוצלות גדולים מותר לקנות כל דבר שהוול מאוד בימים אלו אף תוך תשעת הימים, ויניחנו מלהשתמש בו לאחר תשעה באב.

ה. וכן אודות צרכי חופה ורהיטים חדשים לבית החתן והכלה שהחתונה נקבעה סמוך מיד לאחר תשעה באב, ואין אפשרות להתכונן קודם לכן כראות. וכן כשיש חשש שתייקר לאחר התענית, מותר לקנות כרגיל.

ו. כל דבר שהוא מצרכי הגוף מותר לקנותו, כגון משקפיים, מדרסים לנעליים וכדומה. וכן כלי בית שמצטרך להן כעת, כגון כלי אכילה, מכונת כביסה, וכל שכן מזגן בימים חמים אלו, מותר לקנותם ולהשתמש בהם.

בנין של שמחה

א. בנין של שמחה או של הרווחה אסור לבנותו, היינו שאינו נצרך לו ביותר אלא נעשה להתחדשות ויופי, ועל כן מלבד איסור הבניה ושיפוץ הבית שאין בהם צורך עצמי כגון שנצרך למגורים בלבד, נאסר גם לצבוע את הבית. וכן אף הדבקת דשא סינטטי, וריצוף החצר במקום שאין צורך בו ממשי, נחשבים כבנין של הרווחה.

ב. במקום שאינו למטרות הנזכרות, כגון שנתקלקל לו סידור הבית מחמת נזילת מים, ועתיד להיעשות עובש או שאר סרחון בבית, וכן כאשר יש פיה עשן שריפה וכיו"ב, מותר לסייד כדי לתקן קלקולים אלו, וכן ריצוף או הדבקת דשא סינטטי חדש למניעת לכלוך עפר מהאדמה שמבחוץ, וכדומה. ויש לידע שאף שהותר במקום צורך כאמור, מכל מקום צריך לעשות רק את השייד לכך, ולא מעבר.

ג. וכן מותר להתקין מזגן, היות שבמים חמים אלו, אינו להרווחה אלא לצורך ממשי (וראו לקנותו או להזמין קודם ראש חדש אב).

ד. בניית מעקה או סורגים לבית במקום המחוייב, פשוט שמותר, מלבד שמקיים בכך מצות עשה מן התורה, מקיים גם משום 'לא תשים דמים בביתך'.

ה. בניית בית חתנות למי שעדיין לא קיים פריה ורביה הדבר מותר, משנה ברורה סימן תקנ"א סק"ד.

ו. בזמנינו שישנו משבר דיוור חמור, מותר לכתחילה לבנות אף בתשעת הימים, שאין זה בנין להרווחה כלל, אלא צורך ממשי, ואף הבונה יחידת דיוור לפרנסתו כיוון שמיועד למגורים הכרחיים לאחרים הדבר מותר. שו"ת אבא שמעון די"ז.

ז. לקנות או לשכור דירה, וכן להיכנס לדירה חדשה בקניה או בשכירות, אם נצרך לכך מצד ההכרח ולא לשם הרווחה בעלמא, מצד הדין אין איסור. אמנם הנוהג כיום דרך כלל

הוא להימנע מכך, משום שאין בדבר סימן טוב (ע"ד האמור בכ"י בשם הר"ן לגבי נישואין). ועל דרך זו יש האומרים שאין כדאי לכתחילה להתעסק בחיפוש דירה בימים אלו, על אף שמצד הדין אין בדבר כל מגיעה.

נטיעה של שמחה

א. נאסר לשתול עצי נוי או פרחים וכן דשא וכדומה בתשעת הימים משום 'מיעוט שמחה', אולם לנכש עשבים שוטים ושאר טיפולים בגינות נוי קיימות, מותר הוא הדבר, ואם עובד כגון לצורך פרנסתו מותר לו בכל ענין.

במקום הפסד ממון לא אסרו חכמים

א. ככל האופנים שנאסרו, אם יגרם לו כל הפסד ממון בדבר, כגון שיצטרך לשלם לפועלים עבור אלו הימים שהתעכבה בהם העבודה, וכל שכן במקום שהצורך בבניה והנטיעה הכרחי שיהיה ברצף ימים מבחינת טיב העבודה, מותר לו להמשיך לעשות זאת, וראוי אם אפשר שיעשנה על ידי גוי.

ב. אם סיכם עם גוי קבלן שיעשה לו בנין או נטיעה קודם תשעת הימים, בתשעת הימים, רשאי לעשות לו זאת, כיוון שקיבל עבודה זו בקבלנות והגוי על דעת עצמו הוא עושה, ומכל מקום כתבו הפוסקים שאם יכול לפייס את הקבלן בדבר מועט. עד לאחר תשעה באב, תבוא עליו ברכה. ויש לידע שהיתר נעשה בקיבולת הוא רק כאשר נעשה שלא ברחוב היהודים, אולם אם נעשה במשכנותינו, הדבר אסור אפילו נעשה בקיבולת, משום חשד.

המישור המנהגי

מגיעת אכילת בשר ויין

א. נהגו ברוב ככל תפוצות ישראל שלא לאכול בשר ולא לשתות יין מראש חדש אב ועד התענית. אולם אצלינו כולם לא נהגו למנוע מכך, אלא אוכלים בשר ושותים יין כרגיל, עד סעודה מפסקת, שאז מן הדין אסורים לאכול בשר, וגמגמים אז אפילו מבשר עוף שלא נאסר מדין התלמוד אלא בשר בהמה בלבד.

ב. המונים אותנו לאמור, שמרן הקדוש התבטא בחומרה על האוכלים בימים אלו בשר, שפורץ גדר הוא וישכנו נח"ש וכו'. (שולחן ערוך סי' תקנ"א סעיף י"א), הנה לא ראו ולא הביטו

היטב לשון קדשו, או שכן ראו רק לא הגידו, שלא אמר את דבריו אלו אלא רק למקום שנהגו להימנע מכך, וכמו שהוא בכל מקום בו פורצים גדרן של ראשונים, שאסור להם הדבר, אולם לאלו שלא נהגו להימנע, אין דבריו מכוונים כלל ועיקר, ואם בלשונו של מרן משום מה מסתפקים, הנה במקור דבריו בשו"ת הרשב"א סימן ש"ו לא נותר בית מיוחד כלל, ופשוט לאור זאת שאף לדעת מרן, יכול להמשיך כמנהג אשר נהגו אבותיו.

ג. והנה גם אלו לא שמרו פי מלך, שהרי באותה הלכה בה נודע מנהג מניעת אכילת בשר נאמר באותה שורה שאסור גם לשתות יין, וכפי מיטב הידיעה משתיית יין לא נמנעים אלא בני אשכנז בלבד ולא בני ספרד, ואם כן כיצד עומדים הדברים בקנה אחד, עם ההוכחה שמוכחים את מי שמנהגו מקדם לאכול בשר, להיותו ממאן מלעשות כדעת מרן, בה בשעה שהמוכיח צריך ליטול קורה מבין עיניו, ששונה הוא יין למרות דעת מרן אף בזאת, אלא מיישבים את עצמם בכך שמנהג ירושלים להתיר שתיית יין למרות שמרן הביא מנהג האוסר, ואם כן על דרך זו נאמר אנו בשלנו, מנהגינו לאכול בשר למרות שמרן אוסר. ויש עוד רבות להאריך בזאת, אולם אין כאן מקומו, ויעויין שו"ת אבא שמעון סימן רי"ח.

ד. אולם אנא בשפלותן קאמינא, שהרוצה לאחוז במנהגי אבות ולהתיר את אכילת בשר בזכות ולא בחסד, שיהיה זה בשר שנעשה בו חליטה כדין, בו אבותינו הקפידו להחמיר לעשות קודם אכילה, כנגד שאר הקהילות שהקלו בו. על אף שהיד הרוחה נטויה לאמור שאין קשר בין הדינים, מכל מקום כדי להיות כנים עם עצמינו וישרים בדרכינו, שמצדיקים קבל כל עדה ועדה באחוזנו בידינו את מנהג אבותינו לקולא ואוכלים בשר בתשעת הימים, מדוע נשיב אחר את ידינו, כאשר אותו הבשר עצמו האמור הינו לחומרה.

ה. נהגו מקצת נשים אצלינו שלא לתפור בימים אלו בין לצורך עצמן בין לצורך אחרים, וסמך להן מדברי הירושלמי (פסחים פ"ד ה"א). והאמור הוא בתפירת בגדים חדשים בלבד, אולם לתקן קרעים ולתפור כפתור או לעשות טלאי, מותר הדבר, ואף ע"י מכונת תפירה ומעשה אומן.

☞ שבוע שחל בו תשעה באב ☞

כתב יעב"ץ ז"ל בסידורו (שער ו' שער הדלק דלת חלון ו' אות מ"ז), 'וכאן מקום שראוי להרחיב בו הדיבור, אלמלא לא היה אלא עון זה בידנו שאין מתאבלין על ירושלים כראוי די להאריך גלותנו, והיא בעיני הסיבה קרובה היותר גלויה עצומה וחזקה לכל השמדות המופלות הגדולות הנוראות מבהילות הרעיונים אשר מצאנו בגלות בכל מקומות פוזרנו, על צוארינו נרדפנו לא הונח לנו, להרגיע בגוים עם שפלותנו ענינו ומרודנו, לפי שיצא האבל הזה מלבנו בהיותנו שוקטים בארץ לא לנו שכחנו את ירושלים ולא עלתה על לבבנו, על כן כמת מלב נשכחנו מדור לדור נוסף יגון על יגונו ומכאובנו, וכל אוהב אמת יודה לדברינו, וכאשר יוכיח הנסיון, ביחוד ביום תשעה באב המר מי ומי המתאבל ונאנח על חורבן הבית ושממות ארצנו כראוי ממעמקי לבו, כמה דמעות נשפכות על זאת, ואין צריך לומר בשאר ימי השנה אין זוכר ואין פוקד ואין דובר דבר ממנה אפילו במחשבה לא בא זכרונה, כאילו מקרה הוא היה לנו, על כן שבנו לחטאת אבותינו ללמוד דרכי הגוים שממנה נמשכו כל הרעות בכלל וכו' עב"ל היעב"ץ.

כיבוס

א. מדין התלמוד נאסר לכבס בשבוע שחל בו תשעה באב, בין כביסה ביד בין כביסה במכונת כביסה, ואפילו אינו משתמש בה אלא רוצה לכבס ולהניח לאחר תשעה באב הדבר אסור, ואף כביסה על ידי גוי נאסר.

ב. אסור ליתן בגדים למכבסה לנקוי יבש בימים אלו.

ג. ניקוי לכלוך כתם ואפילו מספר כתמים מותר, ואפילו בחומר ניקוי, שאין כאן כיבוס בגד שנאסר. (מבקשי תורה תשס"ח).

ד. אין הברדל בין הבגדים, בין בגדים חיצוניים ובין בגדים פנימיים, סדינים, מגבות, מפות שלחן, כולם בכלל האיסור.

ה. לכבס בגדי קטנים הורה מרן בשלחן ערוך לאסור. שלחן סימן תקנ"א סעיף י"ד. אף שכבית יוסף שם העיד שהמנהג להקל.

- ו. לצורך מצוה מותר לכבס, ולכן אשה לצורך ספירה שבעת נקיים מותרת לכבס.
- ז. לצורך בריאות מותר לכבס, ולכן בבתי חולים ובתי אבות, וכן חולה סיעודי בביתו וכדומה, מותרים לכבס, ובמקום שאפשר ע"י עכו"ם עדיף.
- ח. המתאכסן בבית חברו, יכול להשתמש בסדינים מכובסים. שו"ת מנחת יצחק ח"י סימן מ"ד. וכן בבית מלון, ויבקש מהאחראים שלא יחליפו לו את הסדינים בכל משך ימי שהותו.
- ט. יש להסתפק במי שאין לו בגד נקי כלל, אם מותר לכבס את הבגד או יקנה לעצמו בגד חדש, שבכיסוס עובר באחת ואילו בקניה בשתיים, הקניה והלבישה, אולם מאידך כבוס נאסר מדין התלמוד מה שאין כן קניה ולבישה שהוא מהפוסקים הראשונים. והורו אחרוני זמנינו כצד ראשון.
- י. כשהותר לכבס באופנים הנזכרים, אסור להוסיף בגדים אחרים לכבסם בבת אחת, שאינו מדין טירחא אלא מדין שמחה.
- יא. מי שנוסע בימים אלו למקום אחר, מחוייב ליקח את כל בגדיו וכל בגדי בני ביתו שאינם מכובסים, אף שזו טרחה גדולה עבורו.
- יב. מותר לשטוף את רצפת הבית, וכן את הרכב, כמו כן מותר לצחצח נעליים.
- יג. יש לאסור לגהץ את הבגדים.
- יד. בכלל האיסור הוא ללבוש בגד מכובס אף שכיבסו קודם שבוע שחל בו תשעה באב, שהאיסור הינו בין לכבס ובין ללבוש מכובס.
- טו. אם לבשו קודם שבוע שחל בו תשעה באב אפילו פעם אחת, מותר ללבוש ואפילו ביום תשעה באב, היות שסדר על יד כך יופיו וחינו.
- טז. ועל כן, הרוצה להחליף בגדים במשך שבוע זה, יש לו להכין לפני שבת 'איכה' (חזון), בגדים וכן מגבות, ולהשתמש בהם מעט, ובאלו יוכל להשתמש במשך שבוע שחל בו תשעה באב.
- יז. ניתן ללבוש כמה בגדים יחד, כגון כמה גרביים או כמה לבנים, אם חמימות הגוף מגיעה לבגד החיצוני ביותר.
- יח. מי שלא הכין בגדים לפני שבת זו לא יעשה כן ביום השבת, משום איסור מכין משבת לחול. אולם רשאי להחליף בגדים בשבת בבוקר בקומו משנתו, שהרי גם כך אין הבגדים שפשט עליהם כעת, וילבוש בגדים אחרים, וכיוון שעל ידי כך לא ניכר שמחליף לצורך חול

הדבר מותר, אולם במקום שניכר אסור, כגון שמחליף במהלך היום כגדים ללא כל צורך לשבת, כיוון שניכר הדבר אסור.

יט. מי ששכח ולא הכין כלל בגדים, יכול ללבוש על הבגדים המצויים עליו כעת את הבגדים המכובסים למשך זמן מה, עד שיסוד מעליהם ריחם וניחוחם, מחמת הבגדים שעליו, וכך יכין לעצמו בגדים למשך כל ימות השבוע. ועכ"פ אין כללוד הבגדים ברצפת הכית כל היתר כאשר אין הבגד מתלכלך כולו אלא רק צד החיצון, והסרת כיכוסו של הבגד הוא בעיקר בפנימיותו.

רחיצה

א. שני מנהגים יש בבני ספרד בענין רחיצת הגוף, יש האוסרים לרחוץ בכל אופן אפילו במים צוננים כדעת הרמ"א מראש חדש אב ועד אחר תשעה באב, ויש האוסרים רק במים חמים וגם זאת רק בשבוע שחל בו תשעה באב, אולם בצונן מתירין, ולכן מתירין רחיצה בערב שבת 'חזון' במים חמים בפרט שהוא לכבוד שבת קדש.

ב. ובאופנים שמוותר נכלל בזה גם בסבון ושאר חומרים.

ג. בני תימן לא נהגו איסור רחיצה כלל אף לא בשבוע שחל בו תשעה באב, אולם לא היו נכנסים למרחץ העיר, והרחוץ במים פושרים עכ"פ בשבוע שחל בו תשעה באב, תבוא עליו ברכה.

ד. ממוצא דבר אנו למדים שמוותר לרחוץ בים או בכריכה, שאין בדבר כל מניעה, ויש הנמנעים מחשש סכנה.

כתב בדרשות ר"י אבן שועיב תלמיד הרשב"א ז"ל פרשת פנחס, 'טעם תלת דפורענותא כנגד שלש פורעניות, א'. פורענות גלות בבל. ב'. גלות עשרת השבטים. ג'. גלותינו ופזורינו הגדול. ויש אומרים כי גלות עשרת השבטים וגלותינו הכל פורענות אחד, אבל הפורענות הראשון היא התחלת כל המאורעות הקשות וסיבת כל הגליות, והוא חטא המרגלים. ובמדרש ר' תנחומא כתב שהם רמז לשלש גליות שגלו עשרת השבטים משומרון, ושלש גליות שגלו יהודה ובנימין מירושלים, שמצינו גלות עשרת השבטים בשלש מקומות, א' גלות הראובני והגדי וחצי שבט מנשה, ב' זבולון ונפתלי, ג' כל תשלום עשרת השבטים. וכן גלו יהודה

ובנימין ע"י נבוכדנצר שלשה פעמים. א'. הגלה יהויקים. ב' יהויכין. ג' צדקיה, עד התשלום. וכן בגלות בית שני גלותינו היו בשלשה פעמים, א'. ע"י טיטוס מלך אנדריינוס. ב'. ע"י אפוסטמוס. ג'. מלך אנדריינוס טיטוס. וכנגד אלו תקנו שלשה הפטרות דפורענותא'. עכ"ד.

תלת דפורענותא

א. בשבתות שבין שבעה עשר בתמוז לתשעה באב מפטירים בשלשת השבתות הפטרות מענין אבלות החרבן, והן המכונות 'תלת פורענותא'.

ב. כיוון שענין הפטריות אלו תוכחת לעם, ראוי להעמיד בהם מי שראוי לכך, ובתנאי שיוודע גם לקרוא בהטעמה והיגוי נכון, ולא נער ובחור, ואם יש בשבתות אלו נער בר מצוה שכבר הכין את הקריאה, יש לעשות שאלת חכם כיצד לעשות.

ג. ברוב ככל תפוצות ישראל סדר קריאתן הינו כסימן דש"ח, היינו ד'ברי ירמיה, ש'מעו, ח'זון ישעיה, ומקור סדר זה מפסיקתא דרב כהנא (סימן ל"א - ל"ו). אולם הסדר המוזכר בחיבור הרמב"ם (פ"ג מהלכות תפילה ה"ט) ובפירוש המשנה (מגילה ג' ז) מתייבט יד קדשו, הוא ד'ברי ירמיהו, ח'זון ישעיה, א'יכה היתה לזונה, וכן נוהגים קהילות קדש יהודי תימן בלדי.

ד. אף על פי שכלל בדינו שתמיד יש לסיים בדבר טוב, מכל מקום ישנם מקומות שאדרבא אין לעשות כן, וכן הוא בקריאת שתי הפטריות מהסדר האמור, הראשונה 'חזון ישעיה' (לפי מנהג הבלדי), שמסיימים בה בפסוק 'ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו כי פי ה' דבר', שמבטא פסוק זה חרון אף אם ימאנו לשמוע, אין לחזור על הפסוק הקודם לו, 'אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו', היות שנמצא בכך מכהה ומטשטש את הרושם העז שהותיר הפסוק הנזכר, וביטל בקום עשה את כוונת הראשונים. וכן הפטרת דברים שהיא הפטרת 'איכה היתה', בה מסיימים 'והיה החסן לנעורת ופעלו לנצוץ, ובערו שניהם יחדיו ואין מכבה, אין מוסיפין שום פסוק עליה, זאת כדי לסיים בדברי תוכחת ומוסר. כן היא דעת רבנן קשישאי בכל ספרי ההפטריות וכן שיטת מהרי"ץ זצוק"ל, בכוונה מכוונת, לסיים בדברי תוכחה ומוסר למען ישובו בתשובה שלימה, ובכך יהיו חותמים ימיהם בטוב ובנעימים, ונמצא בכך בדבר טוב חותמים. וכן המנהג פשוט וידוע, וכמו שכתבתי לאורך ולרוחב בענין זה בשו"ת אורן של חכמים חלק ד' מעצם כתיבת יד קדשו, ה' יזכני להוציא לאור בקרוב. וכן הוא בספרי הפטריות ישנות נושנות.

תשעה באב

ומה אם מלאכי מרום והקב"ה עמהם אשר עוז וחדוה במקומו נוהגים בכי ואבל ואנינה ומספד ולקרח ולחגור שק, מה יעשה האדם השפל האפל שראוי להתאבל ולבכות ושק ואפר יציע על אורך גלותו וצעריו, מושפלים ומוכנעים עד עפר ויד כל רודה בנו ואין אומר אל תשלח ידך אל הנער ישראל, ושכינה עומדת לימינו ורואה ושותקת בענין שכתוב, השיב אחור ימינו מפני אויב, אותה הימין שנאמר בה ימנך ה' נאדרי בכח ימיןך ה' תרעין אויב. וכל זה בסיבת עוונתו אשר רבו למעלה ראש ובכל יום מוסיפים והולכים. וכבר אמרו חכמינו זכרונם לברכה, כל מי שלא נבנה בית המקדש בימיו כאלו נחרב בימיו, וזה דברית כרותה שאין ישראל נגאלים רק בתשובה כדכתיב אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלוהיהם וכו', ואם כן אורך ואיחור הגלות כל הזמן הזה הוא בעונותינו, וכאלו בימינו נחרב בפועל כמו הראשונים שגרמו להחריבו בעוונם, אנא גולך את חרפתינו, נשכבה בבושתנו ותכסנו כלימתינו ועינינו תדמע דמוע טיף אחר טיף על שבר בת עמי, השברנו מי ירפא לנו'. (עין חיים סדר תשעה באב).

דיני ערב תשעה באב

- א. ערב תשעה באב עד שקיעת החמה מותר בכל העינויים הנאסרים ביום התענית, אפילו אכל כבד סעודה מפסקת לא נאסר בהם, אלא אם כן קיבל עליו בפירוש את התענית, שנאסר בכל.
- ב. מותר ללמוד תורה בערב תשעה באב כדרכו, (ועיין ביאור הלכה סימן תקנ"ג ד"ה ולכן), וכן הוא מנהגינו. (שתילי זתים שם אות כ' ד"ה וכשחל).
- ג. כתבו הפוסקים שאין לטייל בערב תשעה באב, והמחמיר אפילו קודם חצות תבוא עליו ברכה.
- ד. ברית מילה ופדיון הבן שזמנם בערב תשעה באב יעשו את הסעודה קודם חצות היום. (עיין כה"ח תקנ"א ס"ק קס"ח). ומותר לאכול בסעודה זו כבשאר תשעת הימים בשר ויין, ואף לבני ספרד יש המתירים, (שם תקנ"א סק"י ומשנ"ב סקע"ח).
- ה. מי שיש לו "יארצייט" בערב תשעה באב, יתנה בפעם הראשונה שלא להתענות רק עד סמוך לשקיעה ואז יאכל סעודה מפסקת. ואם חרש שתזיק לו התענית יעשה התרת נדרים. (עיין שו"ע תקנ"ב סע"א. כה"ח שם ס"ק ון, זן, חן).

סעודה מפסקת

א. סעודה מפסקת, היא הסעודה שאין אחריה כל סעודה קבע, ובתנאי שנעשית לאחר חצות היום. (שלחן ערוך סימן תקנ"ב סעיף ט'). ובה יש דינים מיוחדים לקיומה, אולם כל שאינה בכלל סעודה זו, מותרים בהכל ללא הגבלה.

ב. מנהגינו פשוט שמקדימין את סעודת הצהריים כדי שלא תהיה סמוכה לסעודה המפסקת, שאם יאחרוה נמצא סעודתו עראי. (שתילי זיתים סימן תקנ"ב סקט"ו).

ג. קודם הסעודה מתפללים תפילת מנחה ולאחריה נופלים על פניהם, ובני ספרד וכן ה'שאמי' אין נופלים, ומחלוקת זו הינה גם בעצם תשעה באב, שהספרדים וה'שאמי' אין נופלים על פניהם, משום שתשעה באב נקרא 'מועד', כמו שנאמר במגילת איכה, 'תקרא כיום מועד'. וכתב מהרי"ץ בעץ חיים דף י"ב עמוד א', 'הראשונים ז"ל חולקין, דמה מועד שייך לומר כאן, וכי מועד לשמחה הוא, אינו אלא מועד לצרה ולצוקה לשבור בחור'.

ד. סעודה זו ביסודה היא סעודת אנינות ואבלות, ועל כן יש בה דינים מיוחדים בהתאם לכך, וכפי שיבואר.

ה. חולה האוכל בתשעה באב, צריך לאכול סעודה מפסקת על פי כל דיניה, שסעודה זו מדין אנינות כעין סעודת הבראה.

ו. יש לאכול סעודה זו על גבי קרקע, (שלחן ערוך סימן תקנ"ב סעיף ז') ואם הוא אדם חלוש יאכלנה במקום נמוך.

ז. יש לבדו ללא אחרים בדאבון נפש (שלחן ערוך שם סעיף ח'), ואם אירע וישבו שלשה לאכול, יזמנו. (יעוין שו"ת אורן שלחמים חלק א' סימן מ"ט). ויפסיק מלאכלה מבעוד יום קודם שקיעת החמה, ויחלוץ מנעליו, (בסעודה עצמה אין צורך לחלוץ).

ח. אין אוכלים בה בשר כלל, ומנהגינו לאסור אפילו אכילת בשר עוף וכן דגים, כדי שיזכור חרבן הבית ויצטער עליו, (טור סימן תקנ"ב). וכן אין שותין בה יין.

ט. אין אוכלים בסעודה זו יותר מתבשיל אחד, שריבוי תבשילין מחשיב את הסעודה לסעודת שמחה ועונג.

י. צלי, מעושן, מטוגן, דיגם כתבשיל ואסור לאכול יותר מאחד.

יא. אפוי אינו בכלל תבשיל, ועל כן מותר בסעודה זו לאכלה עם פת. וכן עם כובאנה שלא נילוושה עם הרבה שמן ומרגרינה שדינה כפת, (יעוין שו"ת אורן של חכמים חלק ג' סימן ד'),

אולם אלו המגובלות עם הרבה שמן וכדומה ונאפות במכסה סגור, דינם כתבשיל, וכן ג' חנוך, סאביה, מלווה, זאלביה וכדומה.

יב. אם מורח על גבי פרוסת הלחם ממרח מבושל, כחמאה, ריבה, ממרח שוקלד וכדומה, על אף שהן מבושלים כיוון שנטפלים ללחם אינן בכלל תבשיל.

יג. כבוש אינו בכלל תבשיל.

יד. אין הברל אם התבשלו שני מינים בקדרה אחת או בשתי קדירות, אולם המתבשלים בקדרה אחת שדרכן בכך, כגון מרק ירקות או אורז עם אפונה וגזר, הדבר מותר.

טו. שני מינים שאין דרכן להיאכל בקדירה אחת אולם הם מאכל אכלים כביצה ועדשים מותר לאכלן בסעודה זו, אף שאין דרכו בכך, אולם לא באופן שהתבשלו בשתי קדירות. (שר"ת אורן שלחכמים חלק א' סימן מ"ז).

טז. מאכלי חלב כיום למרות שהם מפוסטרים, מסתבר מאוד שאינם נחשבים תבשיל ומותרים להיאכל בצירוף תבשיל נוסף. (יעוין שר"ת אורן שלחכמים חלק א' סימן מ"ח). אולם מן הראוי שלא ירבה בהם לחוסיף כהנה וכהנה מעדני חלב ויוגורטים למיניהם, שאין שעה זו מוכשרת לכך, וכמבואר בכל הפוסקים שדנו בהלכות סעודה זו שתמיד כתבו הסתייגות זו.

יז. קפה או תה אינן נחשבים תבשיל ומותר לשתותן מלבד התבשיל הנאכל בסעודה זו.

יח. טוב להחמיר מלאכול סלט ירקות בסעודה מפסקת, כי דרך תענוג הוא וגורר תאוות המאכל. (מחזיק ברכה סימן תקנ"ב סעיף ב').

יט. יש להיזהר שלא לאכול מיני מתיקה בערב תשעה באב סמוך לתענית, כדי שלא ישאר בפיו טעמם.

כ. כתב הרמב"ם, 'זו היא מדת כל העם שאינן יכולין לסבול יתר מדאי, אבל חסידים הראשונים כך היתה מדתן, ערב תשעה באב היו מביאין לו לאדם 'לברו' פת חרבה במלח ושורה במים ויושב בין תנור וכירים ואוכלה ושותה עליה קיתון של מים בדאגה ובשמון ובכיה כמי שמתו מוטל לפניו, וכזה ראוי לחכמים לעשות או קרוב מזה, ומימינו לא אכלנו ערב תשעה באב תבשיל אפילו תבשיל של עדשים אלא אם כן היה בשבת'. (רמב"ם הלכות תעניות פרק ה הלכה ט).

לאחר סעודה מפסקת

כתב מהרי"ץ ב'סדר תשעה באב', 'וישב דומם יקרא בספר קינות או בדברים המעוררים יגון ואנחה מאיזה ספר שיהיה, עד שיוריד עינו דמעות ויתחיל לבכות על חרבן הבית ועל שריפת התורה וההיכל ועל משוש העיר ויפיה, איך היתה לשמה ולשממה, כל עובר עליה ישום וישרוק ויניע ראשו, ועל הריגת כמה חכמים וחסידים בתוכה, וכמה תינוקות של בית רבן, וכמה עוברות ומניקות עם יונקי שדיים, וכמה לויים וכהנים עבדי ה' שלוחי דרחמנא, אשר היו לדומן על פני האדמה. ויאנח בשברון מתניים על משרתי אלוהינו, אשר מהם היו לשבי ואשר מהם לחרב, ואשר מהם נשרף בלבת גחלת אש.

מי שמע כזאת מי ראה כאלה, ועוד לנו בגלות הזה, כי היום הולך וסוער דבקו צערים זה בזה, ילכו מחיל אל חיל ימים רבים ורעים לישראל בעירום ובחוסר כל, וישראל עייף ויגע כבני אדם הנזופים עבדים לעבדים, עולם הפוך הקדש"ה היא בעיניי, יציבא בארעא, דורש אין להם נעים ונדים כיענה זו שמתאבלת על בניה, היתה כאלמנה מחל"ה ונוע"ה, ומדחי אל דחי ופרך אל פרך יוצאים עד הכאה עד נזיפה, וכדי בזיון והכנעה וצעקה הנערה המאורשה ואין מושיע לה, והמלך לא ידעה וקפץ באף רחמיו מה חרי האף הגדול הזה.

כל זה ישים אל לבו ויתחנן למול אבינו מרחם. זכור אתבך את יחידך, עם בני ישראל נאנקים ונאנחים והסר מחלה מהם ופרשת כנפך על אמתך, מי שפך יבסה, כלה צנועה שומרת יום כנגד יום לקץ הימין, הלא דוד מסתתר, מתי יגלה ושמה את אשתו כלה נאה וחסוד"ה, וכאלה כהנה וכהנה יותר מהם ישפוך שיחו ויבכה. וכל היודע לייליל ייליל, והיודע לומר קינות יקונן, בין הכתובות על ספר בין מאליו כפי חכמתו אשר נתן אלהים בקרבו, ועבר עליו רוח קינ"ה.

'תשעה באב, וחמשה דברים אירעו בו, נגזר על ישראל במדבר שלא יבנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשנייה, ונלכדה עיר גדולה וביתר שמה, והיו בה אלפים ורבבות מישראל והיה להם מלך גדול ודימו כל ישראל וגדולי החכמים שהוא המלך המשיח, ונפל ביד גוים ונהרגו כולם והיתה צרה גדולה כמו חורבן המקדש. ובו ביום המוכן לפורענות חרש

טורנוסרופוס הרשע ממלכי אדום את ההיכל, ואת סביביו לקיים, ציון שדה תחרש'. (רמב"ם פרק ה' מהלכות תענית ה, ג).

בשחרב בית המקדש באה קול יללה בכל העולם כלו, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבש"ע, וכי יש לפניך דברים הללו, והכתיב הוד והדר לפניו. אמר להם בתי נחרב ובני שלולין בקולרין ואיני מיצר! (ילק"ן ש תהלים תרע"ט).

תשעה באב

א. תשעה באב אסור באכילה ושתייה, ברחיצה, סיכה נעילת הסנדל, ותשמיש המטה, משקיעת החמה עד למחרת בצאת הכוכבים, ואם התפללו תפילת ערבית מוקדם הרי קיבלו בכך את התענית, אולם בסיום התענית אף אם יתפללו מוקדם, עדיין אסורים עד לצאת הכוכבים.

ב. אין אומרים באלו העניינים מקצת היום ככולו, ואין להקל ולהתירם משעת מנחה של תשעה באב, ועל כן מקומות שמקילים בשעת המנחה ללבוש מנעל או לרחוץ גופם וטענתם בידם שהיא שעת הנחמה, טעות היא בידם, ויש להעיר און במקום שדבריו נשמעים. [וישיבה על גבי כסאות משעת המנחה מותרת, כי יסודה מנהג ולא גזירת חכמים].

ג. נוסף על אלו האיסורים שאסרו חכמים ישנם עוד איסורים נוספים, כגון איסור לימוד תורה, איסור מלאכה, ישיבה על גבי מקום גבוה, שאלת שלום, ועוד, וכפי שיבואר כל דין ומנהג במקומו הראוי לו.

אכילה ושתייה

א. אסור לאכול או לשתות ביום התענית, אולם יש הפטורים מלהתענות מחמת מצבם הגופני ויש החייבים להתענות למרות זאת, וכפי שיבואר בסמוך. ויש לידע שאין מושג של אכילה לשיעורין כמו ביום כיפורים, אלא מי שפטור מן התענית יכול לאכול או לשתות רגיל, אולם מי שמספיק לו בשתייה כגון חולי כליות פשוט שלא יאכל וכן ההיפך. ויש שכתבו שבמקום שהאדם בריא, רק שישנו חשש שאם יתענה לא יחזיק מעמד, לגבי נאמר שיאכל או ישתה לשיעורין, וכן מי שחייב לשהות בשמש כחילים וכדומה, ישתה לשיעורין, וכן אדם זקן שאינו מתענה.

ב. חולה אפילו שאין בו סכנה פטור מן התענית, והיינו מי שנפל למשכב מחמת חוליו או שנחלש כל גופו מחמת חולי הרי הוא בכלל חולה שאין בו סכנה, וכל שכן מי שיש בו

סכנה כגון חולה סכרת, או לאחר צנתור וכדומה, אולם מי שחש כאחד מאבריו מיחוש בעלמא, אינו מוגדר כחולה וצריך להתענות.

ג. חולה שנתרפא, וחלוש כעת מאוד מחמת מחלתו אינו צריך להתענות.

ד. יש שכתבו שאע"פ שחולה פטור מן התענית, ראוי לו שלכל הפחות יתענה כלילה עם כלל ישראל, ואת שבר רעבונו ישכור בכוקר, ואם יכול מבחינה בריאותית לעשות כן תבוא עליו ברכה.

ה. מעוברות מתענות כדרך שמתענות ומשלימות ביום"כ אפילו קשה להם ביותר, אולם מעוברת שחלושה וחשה בגופה מיחושים מיוחדים שאינם אופייניים להיריון, אעפ"י שאין לה סכנה, אינה צריכה לצום, ובפרט בהודשי ההריון הראשונים, שלכל הפחות גדר 'חולה שאין בו סכנה' יש לה. וכיוון שמנסיון, החרדה מהתענית היא עצומה אצל הרבה נשים, יעשו שאלת חכם מובהק מה וכיצד לעשות.

ו. מעוברת שיש לה מחלות המתלוות להריון, סכרת או רעלת וכדומה, תשאל רופא האם יכולה להתענות. וכן אשה לפני לידה שסובלת מאחד מהתסמינים הבאים, נטיה לקרישיות יתר, יתר לחץ דם, מחלות רקע, רעלת טרום לידה או כל מחלת רקע אחרת, צריכה להיוועץ באופן אישי עם רופא ומורה הוראה.

ז. שהות במקום ממוזג בשכיבה, וקימה רק לצורך, מנסיון מונעין את כל המיחושים החריגים (כמובן לא התסמינים הנזכרים), ואם יש צורך לקום ולטפל בילדים קטנים, שישאר הבעל בבית באותם זמנים ויתפלל שם, כדי שרעייתו תוכל להשלים את הצום.

ח. מניקות מתענות אף הם כמו ביום הכיפורים, אולם צריכה לידע שאינה יכולה להניק וגם להתענות, כיוון שאינה שותה מאין לה חלב, ולכן תיערך בהתאם לתת לתינוק תחליפים או שתשאב מעצמה חלב במשך כמה ימים קודם לתענית, ותאכסן במקפא, ותניק את התינוק בפועל רק כדי השיעור בו לא יהיה לה צער. ואם הוולד אוכל רק ממנה וממאן לאכול תחליפי מזון אחרים, אינה צריכה להתענות, וכיוון שיש ברוב הרבה פרטים, יש לעשות שאלה חכם מובהק בענין זה, ולא להקל ראש.

ט. יולדת תוך שלשה ימים ללידתה אף שאמרה איני צריכה לאכול, אין לה להתענות.

י. יולדת משבעה ועד שלושים יום (וכן המפלה), אם היא מרגישה טוב ב"ה, וחרופאים אומרים שיכולה לצום, תתחיל להתענות, ואם המצא ימצא לה מיחוש שלא על דרך ההרגל באדם שצם, אף שאין בו כדי להקל הצום באדם רגיל, מ"מ בה חוששים ביותר, שהרי יש לפנינו

צד גדול שהיא פטורה לגמרי מן התענית, וכפשט דברי מרן בסימן תקנ"ד, ועוד צדדים וצדי צדדים לפטור כמו שהארכנו בשו"ת אורן של חכמים חלק א' סימן נ"ב.

יא. בכל מקרה הבא לפני מורה ההוראה, יש לדון כפי הגידון שלפניו, שיש יולדות שיש להם כבר נסיון בתעניות שונות שנופלות למשכב באמצע הצום או אפילו לאחמ"כ בעקבות הצום [יעוין שו"ת עולת יצחק (ח"ב סימן קל"א)], וכיוצ"ב מדברים שצריך המורה הוראה לחקור ועל פיהם לחתוך את הדין, ולא נאמרו דברינו אלא במקרה רגיל, ואין לדיין אלא מה שעיניו רואות.

יב. יולדת לאחר ניתוח קיסרי תוך שלושים אינה מתענה.

יג. קטנים אף על פי שיש להם דעת להתאבל, פטורים מן התענית אפילו בן י"ב שנה, ואפילו מתענית שעות.

יד. כל הפטורים מן התענית, ראוי שלא יאכלו אלא רק כדי קיום הגוף, שישתתפו בצער הציבור, ופשוט שכל פטורן הוא מאכילה ושתייה בלבד, אולם משאר העניינים אינם פטורים כלל ועיקר, וחייבים כמו שאר הציבור.

טו. הפטורים מן התענית אינם מזכירים בברכת המזון שום איזכור של התענית, אלא מברכים כרגיל ללא תוספות.

טז. כל דבר שאינו ראוי לאכילה, וכן דבר המשמש רק לרפואה כגון כדורים, טבליות, סירופים מרים וכדומה מותר לבלעם בתשעה באב בלא מים, ואם מדובר על כדורים שלא ניתן לבלען אלא רק על ידי נוזל, יגרגר את דוקו ויבלע, ואם גם זה אי אפשר והצורך בתרופה, ישתה מעט מים כדי צורך הבליעה.

יז. אסור ללעוס גומי לעיסה אף שאין בו טעם כלל.

רחיצה

א. רחיצה בין בחמין בין בצונן אסורה בתשעה באב, ואפילו להושיט אצבעו במים אסור.

ב. כמה דברים אומרים ברחיצה של תענוג אולם אם רוחץ לצורך הסרת טינוף או לצורך מצוה הדבר מותר.

ג. ולכן, אם נתלכלך גופו, מותר לרחוץ ולהעביר הלכלוך, וירחץ נקודתית רק לפי הצורך להעביר הלכלוך, ומותר גם בסבון, ויכוין שעושה זאת להעביר הלכלוך ולא לתענוג.

ד. הפטורים מן התענית האוכלים לחם נוטלים ידיהם כרגיל עד סוף הפרק וכן לאחר סעודתם נוטלים מים אחרונים. ואין צריכים להימנע מלאכול לחם כדי לא להתחייב בנטילת ידיים.

ה. וכן כהנים העולים לדוכן נוטלים כרגיל עד סוף הפרק.

ו. כאשר קם משנתו נוטל ידיו שחרית שלש פעמים לסירוגין, פעם על ימין פעם על שמאל, ואין ליטול את כל היד אלא רק עד סוף קשרי אצבעותיו, (ואם רחץ מעבר לכך אין חשש), ומנגבם קלות, ובעודם לחות מעט, מנקה בהם את עיניו, ואם יש לפלוף שלא ירד מותר לנקותו במים, שהרי זה בכלל העברת לכלוך שהותר למעלה.

ז. אין לשטוף את הפה במים ואפילו בחומר שאינו ראוי לשתיה כמו 'מי פה', שאין תענית זו כבשאר תעניות, כאשר אסור ביום זה ברחיצה. ואם ישנו צער גדול, מותר הדבר לשטוף את הפה בחומר חריף, בכפיפת ראשו ופיו למטה, שנמצא שבכך אין הרחיצה לתענוג אלא לצורך.

ח. הרחיצת ידי ויתפילה ירחץ עד קשרי אצבעותיו, וכן הנכנס לבית הכסא לצרכיו אלא אם כן הצורך ביותר מכך, הרי זה בכלל לכלוך, ואף מעבר לכך.

ט. הנכנס לבית הכסא ולא עשה שם צרכיו אסור לו ליטול ידיו בצאתו אלא ינקה אותם בכל מידי דמנקי, ואם אין דעתו מיושבת עליו להתפלל בשביל שאינו נוטל ידיו, מותר לו ליטול.

י. כלה תוך שלושים יום לחופתה רוחצת פניה וסכה עורה כרגיל, כדי שלא תתגנה בעיני בעלה. [משנ"ב סימן תקנ"ד סקכ"ט, ויעוין משנ"ב סימן תרי"ד סקכ"ו, והחילוק ברור], ולפי זה גם תחיה מותרת להתאפר, ותראה לעשות זאת בעדינות ובתוך ביתה.

יא. מותר לרחוץ את התינוקות שנתלכלכו אבל לא לעשות להם אמבטיה אלא במוצאי ט' באב.

יב. אשה המבשלת וצריכה לרחוץ את המאכלים, אף שממילא רוחצת גם ידיה מותר, וכמובן תרחץ רק כפי הצורך בלבד, ולא מעבר לכך.

סיכה

א. נאסר לסוך אפילו מקצת הגוף לשם תענוג, אולם לצורך רפואה או להעביר את הזוהמא מותר.

ב. מותר למרוח משחה רפואית וכן סתם משחה או קרם כ'וולין' על גבי פצע או יובש בעור, שאין זו סיכה הנאסרת, שלא נאסר אלא לתענוג.

ג. מותר למרוח משחה כנגד יתושים, וכן מי שנודף מגופו ריח רע מותר להשתמש ב'דיאודורנט' אולם בשיעור מועט שלא יורגש לסובבים אותו.

ד. פשוט שאסור לנשים להתאפר בתשעה באב.

ה. מותר להעביר ריח רע מהבית או מבית הכסא ע"י ברשם.

נעילת הסנדל

א. אסור לנעול מנעל העשוי מעור, בין נעליים, סנדל וכן נעלי בית וכדומה, ואפילו שעשויים מחומר אחר כל שמצופה עוד בין בפנים בין בחוץ, הרי זה אסור. אולם אם יש עליו רצועות עוד רק לנוי אינו בכלל האיסור.

ב. איסור נעילת הסנדל מעור הינו גם כשלוכש על גבי גרביים.

ג. כל נעל שאינה עשויה מעור, מותרת בנעילה על אף שמגינה על הרגל ונוחה בלבישה ובהליכה, ויש שכתבו שנעלי ספורט שידוע שנעשו להליכה לתענוג בכל ימות השנה ראוי שלא ללבשם.

ד. מחנכים את הקטנים שלא לנעול נעלי עוד כלל, ונוהגים כיום בכך אפילו קטני קטנים, ואפשר משום שבנמצא נעלים נוחות שאינן מעור, שאין בהם צער כלל בלבישתם.

ה. יש פוסקים שכתבו שהנוגע בנעלים שאינם מעור אינו צריך נטילה בנגיעה בהם, (הוכא בשם חזון אי"ש).

ו. קנה נעליים לצורך תשעה באב מותר לו לחדשם כיום התענית (גר"ק), ויראה להקדים ללבשן מבעוד יום אפילו שהוא בכלל שבוע שחל בו תשעה באב.

ז. אין איסור לבישת בגדי עוד, כיפת עוד, וכל שכן חגורת עוד.

ח. מותר לעמוד יחף על גבי משטח מעור להגן מפני קור או לכלוך, אולם לא יעמוד על גבי כרים וכסתות בעת התפילה, שנראה מתנאה, ויש להקפיד גם שלא יהיה יחף בעת התפילה, שאין הדרך כיום לעמוד בפני גדולים ברגליים יחפות, אף עם גרביים.

ט. איסור תש"מ הוא החמישי מכלל העינויים הנאסרים, ולא נאסר להעביר מיד ליד, וכן כלל דיני ההרחקות מותרים, מלבד שינה במטה אחת שאסור.

לימוד תורה

א. נאסר ללמוד תורה בתשעה באב, בין תורה שבכתב בין תורה שבעל פה, היות שלימוד התורה משמח, כמו שנאמר 'פקודי ה' ישרים משמחי לב'. [והמהרש"א כתב שטעם האיסור הינו משום היסח דעת מאכלות היום].

ב. קטנים הינם בכלל האיסור ללמוד תורה, וכן נשים למרות שפטורות ממצוה זו, אסורות בלימוד תורה.

ג. לא רק דיבור בדברי תורה נאסר אלא אף הרהור בלבו, וכן אסור להורות הוראה אם לא לשואל הצריך עכשיו, וכל שכן לחולה הצריך לאכול. וכן אסור לדון בדיני ממונות, אא"כ הוא דין שרבים צריכים לו.

ד. מותר ללמוד בתשעה באב בדברים הרעים, וישנה מחלוקת בין האחרונים האם יש חיוב ללמוד בהם משום ביטול תורה, או שמא יום זה פטור לגמרי מלימוד תורה, ורק אם רוצה ללמוד מותר הוא בדברים הרעים, והנכון כדעה ראשונה (הגר"ש"א).

ה. דברים המותרים ללמוד בתשעה באב, למנהגינו מותר גם ללמוד ברכים, וכן נוהגים לפני תפילת מנחה שהציבור מגיע מכיתו, ומתאגדים ללמוד מפרקי החרבן או שאר הלכות האבלות וכדומה, עד שעת תפילת מנחה.

ו. הלימוד המותר הוא רק כאשר לומד בפשטות ללא עיון ומשא ומתן, שבזה הדבר אסור, ולכן הלומד עם הרבים צריך ליידע את הציבור בדבר זה, שלא יגרדו בשאלות ותשובות.

ז. נתחדש לו חידוש מותר לו לכתבו משום דבר האבד.

ח. הדברים המותרים ללמוד בתשעה באב: דברים רעים שכירמיה ולדלג את פסוקי הנחמה. ספר איוב ומפרשיו, [וכן מנהגינו פשוט, שלאחר קריאת 'איכה' וקנינות נשארים מן הציבור וקוראין את כל ספר 'איוב'], איכה ומפרשיה, תלמוד בבלי מסכת מועד קטן פרק שלישי, מדרשי החרבן, תלמוד ירושלמי סוף מסכת תענית, הלכות אבלות, [כדאי וראוי מאוד הדבר, כי אם לא עכשיו אימתי, וכוס מזוג לכל..], ספרי מוסר במקומות שאין הרבה פסוקים ואמרות חז"ל.

ט. ראוי לקרוא אודות צרותיהן של עם ישראל לדורותיהם בכל מקומות מושבם, כסיפורי השואה וכדומה, ולעתים יש יותר התעוררות לאבלות בהם, הן מצד התייעוד בתמונות, והן מצד הסיפורים המועברים מכלי ראשון.

י. קריאת סדר היום שבתפילה מותר לקרוא כרגיל, כגון פרשת קרבנות. ועל פי זה יש להתיר לקרוא קריאת שמע שעל המטה, עם הפסוקים שרגיל לקראן בכל יום.

יא. מותר לומר את תפילת 'רבי נחוניא בן הקנה' בכניסתו לבית המדרש, ואף את התפילה שבסופה למרות שיש פסוקים בתחילתה, כיוון שנחשב חלק מסדר היום.

יב. קריאת ספר תהילים - יש מחלוקת בדבר, וראוי להחמיר וילמד דברים אחרים, ולגשים יש מקום להקל.

יג. החייב בברכת הגומל מברך בתשעה באב ואינו מחמיץ מלברך ברכה זו.

ישיבה על הארץ

א. מתחילת ליל תשעה באב כבר בסעודה מפסקת ועד תפילת מנחה למחרת יושבין על הארץ, בין בבית כנסת בין בבית, שלא כאלו שטועין שרק בבית כנסת יושבין לארץ, ואינו נכון אלא בכל מקום בו חפץ לישב.

ב. אדם שסובל מבעיות בגב וכדומה, וכן אדם חלוש, זקן, מעוברת, יולדת וכדומה, אינן צריכים לישב לארץ, ויכולים לישב על גבי מקום רגיל.

ג. הנוהגים לישב על כסא כבר מחצות תשעה באב, אינן נוהגים נכון, שהיתר זה הינו רק למנהג בני אשכנז כפי המובא ברמ"א ולא למנהג בני ספרד כפי המובא בשו"ע סי' תקנ"ט, אלא צריכים לישב כאמור עד זמן תפילת מנחה, ולכל המוקדם שעה ורביע קודם צאת הכוכבים.

ד. הנוסע במכונית ישב רגיל, וכן הנוסע ברכבת או באוטובוס חייב לישב על גבי כסא, שלא יאונה לו כל רע מטלטולי הדרך, ובמטוס שאין חשש זה, ישב על גבי מקום נמוך.

ה. אשה המניקה מותרת לישב כרגיל.

ו. יש המקילים לישב על גבי מקום גבוה שאין לו יותר משלשה טפחים, מצד כל תוך שלשה טפחים נחשב ארץ, ולעניות דעתי העיקר בישיבה על גבי הארץ ממש כדמיון אבלות, וכן הוא בלשונות הפוסקים הקדמונים שזה דין בישיבה על גבי הארץ, ויניח כרית או מזרון, ולא ישב בשמי מדרם.

שאלת שלום

א. יום זה אסור בשאלת שלום, וכן העונה לטלפון יענה ב'כן' או 'מדבר פלוני' וכדומה ולא 'שלום' או 'הלו' שהוא תרגום שלום.

ב. אין לומר 'בוקר טוב' או 'לילה טוב' שאף שאינו בכלל שאלת שלום, מכל מקום אין טוב ביום זה, שיום מר ונמהר הוא יום בכיה לדורות.

ג. עמי ארצות שאינן יודעים הלכה זו ושואלים שלום, משיבים להם בשפה רפה ובכובד ראש.

ד. 'מזל טוב' על לידה וכדומה או נתינת יד ללחיצה, אינן בכלל שאלת שלום, ומותר רק שלא יעשה זאת בקול מצהלות.

ה. מותר לנוד בראשו לאות שלום. (ריטב"א מסכת מועד קטן דף כ"ז עמוד ב').

ו. להתעניין אצל האחר איך הוא מרגיש מחמת תענית, ראוי הוא, וכן אם יש צורך, לומר רפואה שלימה.

ז. אסור לשלוח מתנות ביום תשעה באב אולם לתת צדקה פשוט שמותר ומצוה גדולה, ואדרבא 'אגרא דתעניתא צדקתא' (ברכות דף ו' עמוד ב'), ועוד שמקרב את הגאולה, שנאמר 'ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה'.

ח. מנחמים אבלים וכן מבקרים חולים ביום תשעה באב.

ט. היו מקומות בתימן שהיו נפרדים איש מעל רעהו, באמידת ענייני נחמה, כגון 'להראות תוך ציון וירושלים שמחים טובי לב' (מנאכה), או שאומר לו 'תבושר בנחמת ציון, והוא עונה לו, 'ואתה תזכה לראות בבנין ירושלים'. וכן הובא ב'עיני יצחק' סימן ק"ח אות מ"א עוד נוסחאות שונות מקדמונינו, יעויין, וכתב שם, 'ודרך ארץ הוא שלא יפרדו באין אומר ואין דברים, או כשפוגשו, אינו דרך ארץ שלא יאמרו מאומה, שנראה כשונאים זה את זה'. ודפח"ת.

היסח הדעת מן האבלות

א. אין להתעסק בכל עסק המתמשך, כדי שלא יסיח דעתו מאבלות היום, ולכן אין לנצל יום זה לארגון חפציו, ולמייץ את כתביו וכדומה.

ב. אין לקרוא עיתונים במשך יום זה, אלא אם רוצה, רק קיצור עניינים שלא לשהות בקריאה, ואין צריך לומר שלא להתאסף יחדיו אגודות אגודות לדבר דברים בטלים בענייני הזמן.

ג. אין לטייל ביום זה ואף לא להתעמל.

ד. אסור להריח בבשמים ביום זה, והטוענים שנהגו כן, אפשר נהפך להם בין אוהב – יום הכיפורים, ששם אדרבא יש ענין להריח, לאוי"ב – תשעה באב. יעויין מקורות לדין זה בשו"ת אורן של חכמים חלק א' סימן נ"א.

ה. אין ליקח תינוק בחיקו לשחק עמו, אולם אם התינוק בוכה פשוט שמותר לקחתו להרגיעו.
ו. אין לעשות מלאכה ביום תשעה באב משום היסח הדעת, ואמרו חכמים שכל העושה מלאכה ביום תשעה באב אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה.
ז. דבר האבד מותר לעשותו כרגיל.

ח. גדר מלאכה האסורה כל שיש בה שיהוי קצת, אולם אם אין בה שיהוי כגון הדלקת האור או לקשור דבר מה, לא נאסר, כי היסוד לאיסור מלאכה הוא היסח הדעת.

ט. כתיבה נאסרה כל שמתעכב בה, כן הובא בספרי קדמונינו בתכאליל, אולם אם התחדש לו דבר מה בלימודו, מותר לכתבו משום דבר האבד.

י. לא נאסר לעשות מלאכה על ידי גוי.

יא. פרקמטיא אסורה, ועל כן אין לפתוח את החנויות מלבד אלו המוכרים מוצרי מזון.

יב. איסור מלאכה מתחילת התענית ועד צאתו, ואף שמהרי"ץ כתב שכבר נהגו להתיר לעשות מלאכה מחצות, ומשמע כל מלאכה, בפועל בדורות האחרונים לא עשו מלאכה עד סוף היום מלבד מלאכות הקשורות להכנת המאכלים כגון שחיטה וכדומה, אולם שאר מלאכות שיש בהם שיהוי נשארו על מקומם באיסור עד סוף היום. ויש לזה מקור בגאונים, יעויין בספר 'מאה שערים' לר"צ"ג הלכות תשעה באב.

יג. לבשל לצורך מוצאי תשעה באב מותר מחצות היום, אולם לרחוץ את הבית, וכן לסדרו אסור עד מוצאי היום, ומנהג בני צפון אפריקה שהנשים מחצות היום מתחילות לשטוף את הבית ולסדרו.

יד. כשחל התענית ביום חמישי, אין להכין צרכי כביסה לכבוד שבת ביום התענית.

ובשנה התשיעית שנת מזר"ה ישראל, לכד מלך ספרד כל מלכות גרנטה, והעיר הגדולה גרנטה רכתי עם שרתי במדינות, ובחזקתו וגובה לבו חלף רוח ויאשם זו כחו לאלהיו, ויאמר עשו בלבו, במה אתרצה לאלהי המאורני כח למלחמה, במה אקדם לקוני אשר נתן את העיר הזאת בידי, אם לא בהכניס תחת כנפיו העם ההולכים בחושך, שה פזורה ישראל, ולהשיב לדתו ואמונתו הבת השובבה, או להשליכם לארץ אחרת מעל פני, לא ישבו עוד בארצי ולא יכנו לגנר עיני.

בעת היותי שם אני בחצר בית המלך, יגעתי בקראי נחר גרוני, דברתי אל המלך פעמים שלש, כמו פי אתחנן לו לאמר, הושיעה המלך למה תעשה כה לעבדיך, הרבה עלינו מזה ומתן וכל אשר לאיש איש מבית ישראל יתן בעד ארצו. קראתי למאהבי רואי פני המלך, לבקש על עמי, ורוזנים נוסדו יחד לדבר אל המלך בכל עוז, להשיב ספרי האף והחמה ואת מחשבתו אשר חשב על היהודים לאבדם. וכמו פתן חרש יאטם אזנו, לא ישיב מפני כל, והמלכה עומדת על ימינו לשטנו, התטו ברוב לקחה לעשות מעשהו החל וגמור. יגענו ולא הונח לנו, לא שלוותי ולא שקטתי ולא נחתי, ויבא רוגז.

וילכו בלא כח שלש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו, מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד, מכל מדינות המלך אל אשר היה שמה הרוח ללכת ילכו, ויצא מלכם לפניהם, וה' בראשם, זה יאמר לה' אני וזה יכתוב ידו לה'. מהם הלכו למלכות פורטוגאל ולמלכות נבארה הקרובים אליהם, והנה צרה וחשכה ואפלה מנוודה, ומצאום צרות רבות ורעות השוד והשבר והרעב והדבר, ומהם שמו בים דרך ונתיבה במים עזים, גם אני אבחר דרכם דרך אניה בלב ים, ואני בתוך הגולה כאתי עם כל ביתי, הבנים בני והצאן צאני פה העירה נאפולי ההוללה, אשר מלכיה מלכי חסד הם, השנה הזאת שנת גר"ם חיתה, (רנ"ג). תיאור דון רבי יצחק אברבנאל בפתיחתו לספר מלכים, כל התרחש בתשעה באב שנת רנ"ב. וכן גירוש אנגליה אירע קודם לכן בשנת 1290 בתשעה באב.

שלימו ולא שלימו רחמי שמיא